

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Ігор Володимирович Фещенко

Аспірант кафедри філософії, соціології та політології, Київський національний торговельно-економічний університет, вул. Кіото, 19, Київ, 02156, Україна

E-mail: Igor-feshchenko@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5561-6721>

УДК 355.02:321

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ОРГАНІЧНА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО ЗБРОЙНО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Received 17 March 2021; revised 18 May 2021; accepted 06 June 2021

DOI: 10.15421/352111

Анотація

Стаття присвячена аналізу змісту поняття «інформаційна війна», її форм і методів ведення. Розкрито основні маніпулятивні прийоми та технології, їх вплив на свідомість, самовизначення та поведінку людини. Обґрунтовано перспективність інформаційно-психологічних операцій як одного з найважливіших чинників успіху у збройно-політичних конфліктах та воєнних кампаніях XXI століття. Інформаційна війна визначається як складова частина ідеологічної боротьби. Її ефективність обумовлена тим, що такі війни не призводять безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при їх веденні немає жертв, ніхто не позбавляється засобів до існування. Інформаційні війни є непомітними війнами, що породжує легковажне ставлення до них.

Розглянуто специфіку інформаційної війни в контексті агресії Росії проти України. Збройне протистояння проти України розпочалась з інформаційної війни, яка продовжується паралельно з розгортанням збройного конфлікту на сході України.

Акцентовується увага на такій важливій формі інформаційної війни як психологічна війна. Вплив на психіку людини шляхом залякування, погроз із метою спонукання до певної запланованої моделі поведінки характеризується як психологічний або психотропний тиск. Метою залякування, погроз є спонукання до певної запланованої моделі поведінки. Досліджено основні типи інформаційно-психологічної зброї, методи її застосування, які спрямовані на придушення, знищення, дезорганізацію та дезорієнтацію об'єктів впливу. Інформаційно-психологічна зброя здатні порушити психічне здоров'я населення, спонукати до спонтанних дій, спричинити тимчасові чи незворотні зміни, спрямувати особистість в необхідному для суб'єкту впливу напрямі. Визначено напрямки протидії інформаційній агресії, вдосконалення захисту інформаційного простору та інформаційної безпеки.

Ключові слова: інформаційна війна, інформаційно-психологічна агресія, інформація, маніпулювання, дезорієнтація, дезінформація, збройний конфлікт, маси.

Information warfare as an organic component of the modern armed and political conflict

Abstract

The article covers the analysis of the “information warfare” concept, its forms and methods of conduct. The basic manipulative techniques and technologies, their influence on consciousness, self-determination and human behavior have been revealed. The prospects of information and psychological operations as one of the most important factors of success in armed and political conflicts and military campaigns of the XXI century have been substantiated. Information warfare is defined as an integral part of the ideological struggle. Its effectiveness is due to the fact that such wars do not lead directly to bloodshed, destruction, in their conduct there are no casualties, no one is deprived of livelihood. Information wars are inconspicuous wars, which creates a frivolous attitude towards them.

The specifics of information warfare in the context of Russia's aggression against Ukraine have been

considered in the article. The armed confrontation against Ukraine began with the information war, which continues in parallel with the unfolding of the armed conflict in eastern Ukraine.

Emphasis has been placed on such an important form of information warfare as psychological warfare. Influence on the human psyche through intimidation, threats to encourage a certain planned pattern of behavior is characterized as psychological or psychotropic pressure. The purpose of intimidation, threats is to encourage a certain planned pattern of behavior. The main types of information and psychological weapons, methods of its use, which are aimed at suppressing, destroying, disorganizing, and disorienting the objects of influence, have been studied. Information and psychological weapons can disrupt the mental health of the population, induce spontaneous action, cause temporary or irreversible changes, direct an individual in the direction necessary for the subject of influence. The directions of counteraction to information aggression, improvement of information space protection and information security have been determined.

Key words: *information warfare, information-psychological aggression, information, manipulation, disorientation, misinformation, armed conflict, masses.*

Постановка проблеми.

У 2014 р. Україна зазнала прямої агресії з боку Російської Федерації. Спочатку було анексовано Автономну Республіку Крим, згодом через пряме втручання Росії та підтримку сепаратистських рухів виникла загроза втрати ще двох територіальних одиниць України – Донецької та Луганської областей. Водночас ще задовго до загострення ситуації що перетворилася у збройне протистояння проти України розпочалась інформаційна війна. Форми, методи, технології та засоби її ведення, з одного боку, вважаються простими, навіть примітивними, а з іншого – ця війна була давно спланована, розроблена й досить успішно реалізована.

Аналіз останніх досліджень.

Проблемні питання інформаційного протистояння в збройно-політичних конфліктах вивчали та аналізували такі науковці, як Л.Герасіна, І.Ващенко, Г. Почепцов, М.Пірен, Т.Ясно, М.Гетьманчук, Ю.Мацієвський, А.Ішмуратов, А. Пойченко, Х. Федорович, А.Бандурка, В.Друзь, В.Котигоренко, О.Батрименко, Г.Жекало, І.Станкевич та ін. Вивченням цієї проблеми займаються в Інституті соціології НАН України, в Інституті досліджень проблем молоді, Інституті стратегічних досліджень тощо. Проте, досі дана тематика недостатньо досліджена з огляду на розроблення форм і методів ведення інформаційної війни, а також способів розв'язання збройно-політичних політичних конфліктів та ефективного управління ними, що підтверджується тривалістю сучасних трагічних насильницьких подій на Сході України.

Мета публікації – проаналізувати зміст

терміну «інформаційна війна», виокремити його складові; визначити, способи та методи ведення інформаційних воєн, виокремити основні напрями протидії інформаційній агресії.

Виклад основного матеріалу.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується переорієнтацією провідних країн світу на нові інформаційні принципи, обумовлює необхідність визначення нетрадиційних підходів до проблем забезпечення національної безпеки держави і насамперед її складової частини – інформаційної та воєнної безпеки. Інформація перетворилася зараз на глобальний ресурс, використання якого дає змогу значно збільшити ефективність керування усіма життєвими сферами. Інформація постає в якості основного ресурсу боротьби за владу [Каращук 2012] та засобом впливу на свідомість людей та способи формування їх ідентичності [Ліпін 2018].

Виникнення та стрімкий розвиток наприкінці ХХ ст. нових засобів телекомунікації та потужної обчислювальної техніки обумовили бурхливий розвиток інформаційних технологій. Тотальна інформатизація в підготовці і веденні збройно-політичних конфліктів, використання при цьому специфічних методів і специфічної зброї сприяла появі таких термінів як «інформаційна боротьба» або «інформаційна війна», «інформаційно-психологічні операції» тощо.

Особливого значення проблеми інформаційних воєн як у теоретичному, так і в практичному плані набули у ХХ столітті, коли газети, радіо, а потім і телебачення стали справді засобами масової інформації, а поширювана

через них інформація – справді масовою. Уже у 20-х роках США вели радіопередачі на регіони своїх «традиційних інтересів» – країни Латинської Америки, Великобританія - на свої колонії. Німеччина, яка домагалася перегляду умов Версальського миру - на німців Померанії і Верхньої Сілезії у Польщі, студентів – у Чехії. Тоді ж, у 30-х роках, інформаційні війни перестають бути додатком до збройних і перетворюються у самостійне явище – як от: німецько-австрійська радіовійна 1933-34 рр. з приводу приєднання Австрії до рейху. Саме тоді з'явилося і набуло поширення поняття «інформаційний агресор». Основними формами ведення інформаційної війни були друкована пропаганда, усне мовлення і радіопропаганда. Меншою мірою використовувалася наочна агітація.

В той же час відомо: великомасштабні інформаційні технології, які дістали назву інформаційних воєн, мають тисячолітню історію. Уже у біблійній легенді згадано Гедеона, який під час воєн регулярно вдавався до залякування ворога. Одного разу він так залякав супротивника, що той розгубився і вдарив по своїх військах. Прикладів інформаційного впливу на моральну, духовну стійкість супротивника можна знайти чимало і у древньому Римі, і в епоху феодалізму (боротьба з «ересю», за «істинну віру» і т.д.), і в пізніші часи.

Що ж таке інформаційна війна, як саме науковці та різні політичні діячі пояснюють це явище в умовах інтенсивного розгортання інформаційного простору. Як і в будь-якій війні кінцевою метою передбачається заподіяння шкоди супротивнику, виведення з ладу основних об'єктів його життєдіяльності за умови збереження та зміцнення власних об'єктів і систем. Інформаційна війна за основну мету ставить заподіяння шкоди інформаційним об'єктам супротивника, які базуються на інформаціях та інформаційних системах при одночасному захисті власної інформації. Саме таку тезу висунув Д.Прокоф'єв у статті «Інформаційна війна і інформаційна злочинність» [Прокоф'єв 2000]. Він вперше визначає інформаційну війну як дії, що розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформа-

ційним процесам і системам супротивника.

Окремі дослідники розглядають інформаційну війну як засіб пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях. З метою послаблення матеріальних і моральних сил і ресурсів супротивника та посилити власні. При цьому, як зазначає американський дослідник М.Маклюен, в період тотальної інформатизації новими природними ресурсами є засоби масової комунікації, що примножують багатство суспільства. І що істинна тотальна війна – це війна за допомогою інформації [див. Бабенко 2006].

Інформаційним війнам присвячено дослідження Мартіна Лібікі. Однією із форм інформаційної війни він називає психологічну. Завдання інформаційної війни, на погляд ученого, – це знищення не фізичної сили, а соціуму [Libicki 1995]. На думку Георгія Почепцова, інформаційна цивілізація не сприймає дій у фізичному просторі, перемогу вона вбачає в інформаційному і віртуальному просторах [Почепцов 2014].

В окремих випадках (а це стосується, в основному, держав, які займають провідні позиції в цьому напрямку діяльності) суть інформаційної війни вбачається в тому, щоб одночасно з наступальним впливом забезпечити надійний захист національної інформаційної інфраструктури держави. Для цього необхідним вбачається комплексний вплив на систему державного та політичного керівництва супротивної сторони, щоби змусити їх прийняти вигідні для наступальної сторони рішення в мирний час, а в час воєнного конфлікту цей вплив міг би повністю паралізувати структуру управління противника.

Інститут національно-стратегічних досліджень США та деякі західні експерти і вчені виокремлюють кілька складових елементів інформаційної війни. Один із них – ведення психологічної війни, головне завдання якої полягає в маніпулюванні масами. Таке маніпулювання було широко використане з боку Сполучених Штатів Америки під час війни у Кореї (1950-1953 рр.). Була спроба вкласти у свідомість населення Кореї та і світової спільноти про те, що саме агресивні дії Північної Кореї спричинили вторгнення американських

збройних сил як легітимної оборонної операції під егідою ООН.

Особливо яскраво елемент методу психологічної війни був застосований в обидвох війнах США проти Іраку (1991 р., 2003 р.). Ця психологічна війна включала низку операцій, пов'язаних з засобами масової інформації з чіткими інструкціями та настановами Пентагону для кореспондентського корпусу стратегічного, тактичного й оперативного призначення. Саме завдяки їх реалізації конфлікт в Перській затоці перетворився в «найбільш закритий у ХХ столітті».

Щодо досвіду психологічного протиборства колишнього СРСР та теперішньої Росії, то найбільш показовою в цьому аспекті є війна СРСР в Афганістані, а також Росії в Чечні. З початку вторгнення радянських військ в Афганістан органи спеціальної пропаганди Збройних сил СРСР зосередили свої зусилля на ідеологічному забезпеченні бойових дій радянських військ. Незважаючи на те, що більшість населення Афганістану була неграмотною, однією з головних форм психологічного впливу на нього з боку радянської армії була друкована пропаганда.

Надзвичайно потужний інформаційно-психологічний вплив чинить Росія проти України, і не лише в анексованому Криму і окупованих східних територіях, але й на території всієї держави. Основними напрямками та способами маніпулятивних психо-інформаційних технологій РФ відносно України були (та і залишаються надалі) а) поступове пониження міжнародного іміджу України з метою послаблення її геополітичного значення; б) відповідне дозування та спотворення інформації з метою дестабілізації ситуації в державі та впровадження власної політики «керованого хаосу»; в) формування стереотипу меншовартості та вторинності українців, а також відповідне руйнування почуття нації та народу; г) домінування російської мови, культури та традицій для утвердження само ідентифікації при одночасному витісненні української мови та культури.

Це підтверджується тенденційним висвітленням російськими ЗМІ подій в Україні та відкритим пропагуванням своїх імперських

амбіцій, зневажливою характеристикою нашої Батьківщини у висловах вищого керівництва Росії. Так, зі слів президента РФ В. Путіна, «Україна – це навіть не держава! Що таке Україна? Частина її території – це Східна Європа, а частина, ще й значна, подарована нами» [ТОП-7 цитат 2011].

Сучасні війни ведуться в інформаційному просторі за допомогою специфічних інформаційних видів озброєння. Ця зброя не завдає фізичної шкоди, але може призвести до справжньої війни. За визначенням першого заступника директора Федерального агентства урядового зв'язку та інформації Росії В.Маркоменка, інформаційна війна – це комплекс заходів і операцій, що провадяться в конфліктних ситуаціях, в яких інформація є водночас зброєю, ресурсом і метою» [Фомін, Рось 1999: 25]. Ця зброя може бути як у вигляді засобу захисту, так і нападу, і все буде залежати лише від того, чий ресурс та пропаганда будуть потужнішими. Той факт, що інформаційна війна безпосередньо не пов'язана із кровопролиттям та руйнуваннями, досить часто призводить до певного ігнорування та безпечності у ставленні до неї, на початках навіть до переоцінки її впливу на руйнування суспільної психології.

Деякі автори визначаючи сутність, природу і зміст інформаційних воєн звертають увагу як на їх мету, призначення, так і кінцеві наслідки, пов'язані з послабленням матеріальних і моральних сил, втратами основних інформаційних систем та об'єктів супротивника чи конкурента та зміцнення власних. Не дивлячись на те, що інформаційна війна передбачає вжиття заходів пропагандистського впливу на свідомість людини і не призводить до кровопролиття, жертв і руйнувань, однак, як зазначає український дослідник Ю.Горбань, ті руйнування, яких завдають інформаційні війни в суспільній психології особи за масштабами і за значенням цілком сумірні зі збройними війнами, а часом і перевищують їх наслідки [Горбань 2015: 137].

Учасники збройно-політичних конфліктів у веденні інформаційної боротьби застосовують різноманітні методи впливу на психологію громадську думку та пове-

дінку супротивника Серед них – блокування або спотворення інформаційних потоків та процесів прийняття рішень супротивника. Ефективність застосування цих методів підтверджують фактично усі збройно-політичні конфлікти останніх десятиліть. Їх досвід свідчить про те, що сучасні методи інформаційної боротьби здатні призвести до таких наслідків, як: втрата національної ідеї, духовних і матеріальних цінностей; зміна суспільного ладу та політичного устрою; розпад держави та армії; розвал економіки; знищення науки; загострення етнічно-конфесійних суперечностей тощо.

Серед методів, що застосовуються в інформаційній агресії, є наступні;

- дезінформування та маніпулювання;
- пропаганда;
- диверсифікація громадської думки;
- психологічний та психотропний тиск;
- поширення чуток.

В ході інформаційної війни з метою отримання переваги над супротивником часто користуються методом обману або введення об'єкта спрямувань в оману щодо справжності намірів, запрограмованих суб'єктом. На думку українського дослідника Валентина Петрика саме це є методом дезінформування і маніпулювання [Петрик 2009: 6].

У веденні інформаційних воєн великого значення надається завоюванню підтримки з боку мас супротивника, справлення вигідного впливу на громадську думку, поширення повідомлень в засобах масової інформації щодо зміни ставлення до певної ситуації, провокування запрограмованих емоцій тощо. Тобто інформаційна війна стає частиною ідеологічної боротьби.

Метою методу диверсифікації громадської думки є розпорошення уваги правлячої еліти держави на різні штучно акцентовані проблеми і тим самим відволікання її від вирішення першочергових завдань суспільно-політичного та економічного розвитку з метою забезпечення нормального функціонування суспільства і держави.

Важливим методом, що застосовується в ході інформаційної агресії в збройно-політичних конфліктах, в тому числі і в збройно-політичному конфлікті Росії проти України це

заякування, переслідування, погрози, психологічний тиск, спонукання до певної запланованої моделі поведінки. Формами психологічного тиску є: а) доведення до об'єкта відомостей про реальні чи неіснуючі загрози та небезпеки; б) прогнози щодо репресій, переслідувань, убивств тощо; в) шантажування; г) здійснення вибухів, підпалів, масових отруєнь, захоплення заручників, інші терористичні акції.

Інформаційно-психологічна зброя може бути спрямована на придушення, знищення, дезорганізацію та дезорієнтацію об'єктів впливу. Ця зброя спроможна порушити психічне здоров'я населення, спонукати до спонтанних дій, спричинити тимчасові чи незворотні зміни і самознищення, підкорити свідомість (та підсвідомість) особистості і спрямувати її в необхідному для суб'єкту впливу напрямі. І головне, ці зміни та дії проходять досить летально для об'єкту, на який вони скеровані [Петрик 2009: 7-8].

Як бачимо, важливим завданням і метою, яку переслідують учасники воєнно-політичного конфлікту у веденні інформаційних воєн є внесення у суспільну та індивідуальну свідомість населення супротивної сторони шкідливих ідей та поглядів, дезорганізація і дезінформація мас, послаблення стійких переконань людини, заякування супротивника та його населення своєю могутністю. При цьому захищаючи власний інформаційний простір та безпеку інформаційної системи, водночас супротивник дбає про забезпечення ринку збуту своєї економіки. Таким чином, інформаційна війна виступає як складова частина конкурентної боротьби, тобто, це дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом заподіяння шкоди інформації, інформаційним системам та економіці супротивника.

При веденні інформаційної війни має братись до уваги залежність від інформаційних систем супротивника, а значить і уразливість від ворожого маніпулювання з боку цих систем. Сучасні досягнення інформаційних систем, розширення й удосконалення комунікативних зв'язків дають можливість вести інформаційні війни в Інтернеті (мається на увазі міждержавний рівень діяльності спецслужб).

Це і встановлення чіпів з логічними вірусами і комп'ютерні програми обнулювання банківських рахунків, і промисловий шпіонаж в боротьбі між корпораціями – конкурентами на ринку, і багато іншого про що можна лише здогадуватися.

Сучасні збройно-політичні конфлікти, форми їх прояву та методи проведення в інформаційному просторі надзвичайно важко прогнозувати, як з погляду їхнього виникнення, розвитку й поширення, так і з погляду наслідків для конфліктуючих сторін. Щодо їх урегулювання науковець наголошує на проблемі взаємодії урядових і неурядових структур, відводячи провідну роль багатовекторній дипломатії.

Діяльність з урегулювання й запобігання збройно-політичних конфліктів, яка визначається як миротворча, залежно від ситуації, характеру загроз, стадії розвитку, включає цілий спектр заходів – від посередництва й спостережень за виконанням угоди до воєнних операцій. Більшість із цих технологій розроблені й уведені в практичну сферу наприкінці ХХ століття. Як наголошує А.Нікітін, «миротворчість і миротворчі операції «багатоликі»: у різних відносинах вони одночасно виступають як *політичний процес* (тобто як процес узгодження й взаємодії інтересів політичних суб'єктів), як *дипломатична діяльність*, як форма *втручання* міжнародного співтовариства в справи окремих держав, нарешті, у низці випадків, як різновид *військових дій*, форм збройної боротьби [Никитин 2006: 10].

Міжнародні гуманітарні засоби регулювання збройних конфліктів склалися впродовж тривалої історії. Вони впливають з антропологічної природи універсального захисту життя і прав людини, незважаючи на політичні, ідеологічні та релігійні чинники. Міжнародне гуманітарно-правове поле регулювання війн та збройних конфліктів визначається його суттєвими характеристиками, такими як: міжнародно-правовий статус (війна, міжнародний військовий конфлікт, внутрішній збройний конфлікт, насильницькі дії, які супроводжують військово-політичні акції з підтримання чи встановлення миру у конфліктогенних регіонах, спорадичні насиль-

ницькі дії, що виникають внаслідок «силових методів» розв'язання внутрішніх проблем) соціально організованого збройного насильства; ступінь розвитку гуманітарних засад та цивілізованості суспільства у життєвому просторі якого спалахнув конфлікт; наявність кодифікованих норм врегулювання конфлікту та історично виправданих моральних традицій тощо. В той же час, регулятивні можливості міжнародних гуманітарних засобів регулювання збройних конфліктів напряму залежать від ступеня доступності правових засад миротворчої діяльності з деескалації конфліктів, від «промульгації» рішень державних органів щодо початку, перебігу та завершення конфлікту.

Міжнародне право не має притаманних йому «силових» механізмів і структур припусу, тому виконання його вимог складає особливу проблему. Зважаючи на відсутність потужних важелів виконання приписів міжнародного гуманітарного права (суд, поліція, армія) ефективність його регулятивної функції залежить від дійсної імплементації та функціонування механізму реалізації.

Велике значення процедурам і методам урегулювання конфліктів надає ООН. У ст.33 глави VI Статуту Організації Об'єднаних Націй говориться, що за участі сторін при вирішенні будь-якої суперечки, продовження якої могло б загрожувати підтримці міжнародного миру й безпеки, слід намагатися розв'язати дану суперечку шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів за своїм вибором». Таким чином конфлікт втрачає свою гостроту і може бути розв'язаними мирним шляхом.

Аналіз політичної практики держав Європейського Союзу засвідчує, що при виборі того чи іншого механізму застосування політичного компромісу, сторони керуються можливістю досягнути вигоду для усіх сторін та напрацювати домовленості, прийнятні для сторін політичного конфлікту. Специфіка врегулювання політичних конфліктів у країнах Європейського Союзу демонструє, що вибір того чи іншого способу досягнення політичного компромісу

пов'язаний із предметом безпосереднього конфлікту, а також від його розгортання.

Висновки.

Підсумовуючи, зазначимо, що передові країни світу надають проведенню інформаційним війнам та інформаційно-психологічним операціям під час проведення воєнних миротворчих (стабілізаційних) кампаній одну з провідних ролей. Такий підхід свідчить про перспективність інформаційно-психологічних операцій як одного з найважливіших чин-

ників успіху у збройно-політичних конфліктах та воєнних кампаніях ХХІ ст. Оскільки обстановка, що склалася в сфері інформаційної безпеки стала вже не викликом і загрозою, а й реальністю, надзвичайно актуальними стають науково-практичні дослідження щодо розробки нових тактик, стратегій, доктрин державного управління в царині захисту інформаційного простору, інформаційної безпеки держави і суспільства.

Бібліографічні посилання

- Libicki, Martin C. (1995). *What Is Information Warfare?* Washington: NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY.
- Бабенко Ю. (2006). Інформаційна війна – зброя масового знищення! *Українська правда*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2006/04/20/3098087/> (дата звернення 20.04.2020.)
- Горбань, Ю.О. (2015). Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, 1, 136-141.
- Карашук, М.Г. (2012). Інформаційна влада: сутність та особливості впливу. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 3, 324-335.
- Ліпін, М.В. (2018). *Освіта в модифікаціях сучасного світу: монографія*. Київ: КНТЕУ.
- Никитин, А. (2006). Международные конфликты и их урегулирование. *Мировая экономика и международные отношения*, 2, 7-16.
- Петрик, В. (2009). Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. *Юридичний журнал*, 3, 5-9.
- Почепцов, Г. (2014). Росія і Україна у співставленні їх комунікативно-пропагандистських можливостей. *Media Sapiens*, 3.08.2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/33291> (дата звернення 20.12.2020.)
- Прокоф'єв, Д.М. (2000). Інформаційна війна та інформаційна злочинність. *Вісник Запорізького юридичного інституту*, 1, 288-307.
- ТОП-7 цитат Путіна об Україні. (2011). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://politiko.ua/blogpost69917> (дата звернення 15.11.2020.)
- Фомін, В.О., Рось, А.О. (1999). Сутність і співвідношення понять «інформаційна безпека», «інформаційна війна» та «інформаційна боротьба». *Наука і оборона*, 4, 23-32.

References

- Babenko Yu. (2006). Informatsiina viina – zbroia masovoho znyshchennia! [Information war is a weapon of mass destruction!] *Ukrainska pravda*. Retrived April 20, 2020 from <https://www.pravda.com.ua/articles/2006/04/20/3098087/> (in Ukrainian)
- Fomin, V.O. & Ros, A.O. (1999). Sutnist i spivvidnoshennia poniat «informatsiina bezpeka», «informatsiina viina» ta «informatsiina borotba» [The essence and relationship of the concepts of “information security”, “information war” and “information struggle”]. *Nauka i oborona*, 4, 23-32. (in Ukrainian)
- Horban, Yu.O. (2015). Informatsiina viina proty Ukrainy ta zasoby yii vedennia [Information war against Ukraine and means of its conduct]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, 1, 136-141. (in Ukrainian)
- Karashchuk, M.H. (2012). Informatsiina vlada: sutnist ta osoblyvosti vplyvu [Information power: essence and features of influence.]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 3, 324-335. (in Ukrainian)
- Libicki, Martin C. (1995). *What Is Information Warfare?* Washington: NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY.
- Lipin, M.V. (2018). *Osvita v modyfikatsiiakh suchasnoho svitu* [Education in the modifications of the modern world]: monohrafiia. Kyiv: KNTEU. (in Ukrainian)
- Nykytyn, A. (2006). Mezhdunarodnye konflikty u ykh urehulyrovanye [International conflicts and their

- settlement]. *Myrovaia ekonomyka y mezhdunarodnye otnosheniya*, 2, 7-16. (in Russian)
- Petryk, V. (2009). Sutnist informatsiinoi bezpeky derzhavy, suspilstva ta osoby [The essence of information security of the state, society and the individual]. *Yurydychnyi zhurnal*, 3, 5-9. (in Ukrainian)
- Pocheptsov, H. (2014). Rosiia i Ukraina u spivstavlenni yikh komunikatyvno-propahandystskykh mozhyvostei [Russia and Ukraine in comparing their communication and advocacy capabilities]. *Media Sapiens*. 3. 08. 2014. Retrived December 20, 2020 from <http://osvita.mediasapiens.ua/material/33291> (in Ukrainian)
- Prokofiev, D.M. (2000). Informatsiina viina ta informatsiina zlochynnist [Information warfare and information crime]. *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu*, 1, 288-307. (in Ukrainian)
- TOP-7 tsytat Putyna ob Ukrainy [TOP 7 quotes from Putin about Ukraine]. (2011). Retrived November 15, 2020 from <http://politiko.ua/blogpost69917> (in Russian)